Qabul qilindi: 3-oktabr 2026-yil • Ma’qullandi: 8-oktabr 2026-yil • Nashr qilindi: 12-oktabr 2026-yil

MAKTABGACHA TA’LIMDA EKOLOGIK TARBIYA ORQALI BOLALARDA TABIATGA MEHR VA UNI ASRASH KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

Jurayeva Iroda Botirovna
Buxoro davlat pedagogika instituti, Maktabgacha ta'lim yo'nalishi, 2-kurs magistranti
b.f.n Sayfullayev G’ulom Maxmudovich
Buxoro davlat pedagogika instituti, Maktabgacha va boshlang’ich ta’lim

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik tarbiyani shakllantirish, tabiatga mehr-muhabbat uyg‘otish hamda atrof-muhitni asrash ko‘nikmalarini rivojlantirishning pedagogik ahamiyati yoritilgan. Ekologik tarbiyaning mazmuni, maqsad va vazifalari, bolalarni jonli va jonsiz tabiat bilan tanishtirishning samarali usullari tahlil qilingan. Shuningdek, kuzatish, didaktik o‘yinlar, amaliy mashg‘ulotlar, tabiat burchagidagi faoliyat va ota-onalar bilan hamkorlikning bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirishdagi o‘rni asoslab berilgan. Maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ekologik tarbiyani kundalik faoliyat bilan uyg‘unlashtirishga doir amaliy tavsiyalar ham keltirilgan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, ekologik tarbiya, ekologik madaniyat, tabiatga mehr, atrof-muhit, ekologik ong, tabiatni asrash, ekologik ko‘nikma, kuzatish, didaktik o‘yin.

Аннотация. В данной статье раскрывается педагогическое значение экологического воспитания детей дошкольного возраста, формирования любви к природе и навыков бережного отношения к окружающей среде. Рассматриваются цели и задачи экологического воспитания, эффективные методы ознакомления детей с живой и неживой природой. Особое внимание уделяется наблюдениям, дидактическим играм, практическим занятиям, деятельности в уголке природы и

сотрудничеству с родителями. Также представлены практические рекомендации по интеграции экологического воспитания в повседневную образовательную деятельность дошкольной организации.

Ключевые слова: дошкольное образование, экологическое воспитание, экологическая культура, любовь к природе, окружающая среда, экологическое сознание, охрана природы, экологические навыки, наблюдение, дидактическая игра.

Abstract. This article explores the pedagogical importance of environmental education in early childhood and the development of children's love for nature and skills for protecting the environment. It examines the aims and objectives of environmental education and effective methods of introducing preschool children to living and non-living nature. Particular attention is given to observation, educational games, practical activities, nature corners, and cooperation with parents. The article also provides practical recommendations for integrating environmental education into the daily activities of preschool educational institutions.

Keywords: preschool education, environmental education, ecological culture, love of nature, environment, environmental awareness, nature conservation, ecological skills, observation, educational games.

Kirish. Bugungi kunda atrof-muhitni muhofaza qilish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va ekologik muammolarning oldini olish butun insoniyat oldida turgan muhim vazifalardan biridir. Inson va tabiat o‘rtasidagi munosabatlarni to‘g‘ri tashkil etish, tabiiy boyliklarni asrab-avaylash hamda ekologik muvozanatni saqlash, avvalo, yosh avlodning ekologik ongi va madaniyatiga bog‘liq.

Shu sababli ekologik tarbiyani inson hayotining dastlabki bosqichlaridan boshlash muhim ahamiyatga ega. Maktabgacha yosh davri bolalarning atrofdagi olamni faol o‘rganishi, tabiat hodisalariga qiziqishi, o‘simliklar va hayvonlarga munosabatining shakllanishi bilan ajralib turadi. Bu davrda bolalarda tabiatga nisbatan mehr, qiziqish, g‘amxo‘rlik va mas’uliyat tuyg‘ularini rivojlantirish uchun qulay pedagogik imkoniyatlar mavjud.

Ekologik tarbiya bolalarga tabiat haqidagi bilimlarni berish bilangina cheklanmaydi. Uning asosiy vazifasi olingan bilimlarni kundalik hayotdagi xatti-harakatlar bilan bog‘lash, bolalarda tabiatni asrashga qaratilgan ijobiy odatlarni shakllantirishdan iborat. Masalan, gulga suv quyish, daraxt shoxlarini sindirmaslik, qushlarga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo‘lish, suvni tejash va chiqindilarni belgilangan joyga tashlash kabi oddiy harakatlar ekologik tarbiyaning amaliy ko‘rinishidir.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining Bola huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyasida ham ta’limning muhim maqsadlaridan biri sifatida bolaning tabiiy muhitga hurmatini rivojlantirish belgilangan. Bu holat ekologik tarbiyaning nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy ahamiyatini ham ko‘rsatadi.

1. Maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik tarbiyaning mazmuni va ahamiyati

Ekologik tarbiya — bolalarda tabiat, atrof-muhit, inson va tabiat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik haqidagi dastlabki tushunchalarni shakllantirish, tabiiy boyliklarga ehtiyotkorona munosabatni rivojlantirishga qaratilgan uzluksiz pedagogik jarayondir.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ekologik tarbiyaning asosiy maqsadi bolalarda tabiatga mehr-muhabbatni rivojlantirish, tabiat hodisalarini anglashga o‘rgatish va atrof-muhitni asrashga qaratilgan kundalik ko‘nikmalarni shakllantirishdan iborat.

Ushbu maqsadni amalga oshirishda quyidagi vazifalar muhim hisoblanadi:

– bolalarni o‘simliklar, hayvonlar, qushlar va tabiat hodisalari bilan tanishtirish;

– tabiatdagi o‘zaro bog‘liqliklar haqida yoshiga mos tushunchalar berish;

– bolalarda tabiatni kuzatish va o‘rganishga qiziqish uyg‘otish;

– jonli tabiat obyektlariga g‘amxo‘rlik qilish odatlarini rivojlantirish;

– suv, elektr energiyasi va boshqa tabiiy resurslarni tejashga o‘rgatish;

– tozalik, tartib va ekologik mas’uliyatni kundalik odatlarga aylantirish;

– oila va ta’lim tashkiloti hamkorligida ekologik tarbiya samaradorligini oshirish.

Ekologik tarbiyaning samaradorligi bolalarning faqat ma’lumotni eslab qolishi bilan emas, balki uni amalda qo‘llay olishi bilan belgilanadi. Masalan, bola o‘simlikka suv kerakligini bilishi mumkin, ammo uni muntazam parvarish qilishda ishtirok etganida bu

bilim amaliy ko‘nikmaga aylanadi.

Shuning uchun tarbiyachi ekologik tushunchalarni bolalarning bevosita tajribasi, kuzatishlari va mustaqil faoliyati bilan bog‘lashi zarur.

2. Bolalarda tabiatga mehr-muhabbatni shakllantirishning pedagogik usullari

Maktabgacha yoshdagi bolalarda tabiatga ijobiy munosabatni rivojlantirish uchun ularning yosh xususiyatlariga mos, qiziqarli va amaliy usullardan foydalanish lozim.

2.1. Kuzatish usuli

Kuzatish bolalarning tabiatni bevosita idrok etishiga imkon beradigan samarali pedagogik usullardan biridir. Sayr vaqtida daraxtlarning o‘zgarishi, barglarning rang-barangligi, qushlarning harakati, yomg‘irning yog‘ishi yoki gullarning ochilishi bolalarda tabiatga qiziqish uyg‘otadi.

Masalan, tarbiyachi bolalarga urug‘ ekib, uning unib chiqishi va o‘sishini muntazam kuzatishni taklif etishi mumkin. Bolalar o‘simlikning o‘sishi uchun suv, yorug‘lik, havo va tegishli sharoitlar zarurligini amaliy ravishda bilib oladilar.

Kuzatish jarayonida tarbiyachi bolalarga quyidagi savollarni berishi mumkin:

– O‘simlikning barglari qanday rangda?

– O‘simlik o‘sishi uchun nimalar kerak?

– Qushlar qayerda yashaydi?

– Yomg‘irdan keyin tabiatda qanday o‘zgarishlar yuz beradi?

Bunday savollar bolalarning fikrlashini faollashtiradi, tabiat hodisalarini taqqoslash va sodda xulosalar chiqarish qobiliyatini rivojlantiradi.

2.2. Didaktik va harakatli o‘yinlar

O‘yin maktabgacha yoshdagi bolalarning yetakchi faoliyatlaridan biri hisoblanadi. Shu sababli ekologik tarbiyada o‘yinlardan foydalanish bolalarning mavzuga qiziqishini oshiradi va o‘rganilgan tushunchalarni mustahkamlaydi.

Masalan, “Tabiatni asraymiz” o‘yinida bolalarga turli vaziyatlar tasvirlangan rasmlar ko‘rsatiladi. Bolalar qaysi harakatlar tabiat uchun foydali, qaysilari zararli ekanini aniqlaydilar.

“Kim qayerda yashaydi?” o‘yinida hayvonlar o‘z yashash muhiti bilan moslashtiriladi. “Suvni tejaymiz” o‘yinida esa bolalar suvdan oqilona foydalanishning oddiy usullarini o‘rganadilar.

O‘yinlar davomida bolalarga tayyor javobni aytib berishdan ko‘ra, ularni mustaqil fikrlashga undash muhimdir. Bu yondashuv ekologik bilimlarni ongli ravishda o‘zlashtirishga yordam beradi.

2.3. Amaliy mehnat va tabiat burchagidagi faoliyat

Tabiat burchagi maktabgacha ta’lim tashkilotida ekologik tarbiyani muntazam olib borish uchun qulay muhit yaratadi. Unda bolalar o‘simliklarni kuzatish, gullarga suv quyish, barglarning holatini tekshirish va parvarish jarayonida ishtirok etishlari mumkin.

Amaliy faoliyat orqali bolalarda mehnatsevarlik, sabr-toqat, mas’uliyat va g‘amxo‘rlik kabi sifatlar rivojlanadi. Bola o‘simlikni parvarish qilganida uning o‘sishi uchun muntazam e’tibor kerakligini tushunadi.

Bunda tarbiyachi bolalarga yoshiga mos, xavfsiz topshiriqlar berishi lozim. O‘tkir asboblar, zaharli o‘simliklar va xavf tug‘dirishi mumkin bo‘lgan moddalar bilan ishlashga yo‘l qo‘yilmaydi.

2.4. Tabiat qo‘ynidagi sayr va ekskursiyalar

Tabiat qo‘ynidagi sayrlar bolalarning tabiat haqidagi bilimlarini boyitish, atrofdagi olamni bevosita o‘rganish va ekologik odatlarni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Sayr davomida tarbiyachi bolalarning diqqatini daraxtlar, gullar, hasharotlar, qushlar va ob-havo o‘zgarishlariga qaratadi. Bolalar tabiat obyektlarini kuzatish bilan birga, ularni asrash zarurligini ham anglay boshlaydilar.

Sayr vaqtida barglarni kuzatish, tabiiy materiallarni yig‘ish, hududdagi tozalikni baholash va tabiat haqida suhbat tashkil etish mumkin. Bunda tirik organizmlarga zarar yetkazmaslik, noma’lum o‘simliklarni tatib ko‘rmaslik va chiqindilarni tabiatda qoldirmaslik qoidalari tushuntiriladi.

3. Ekologik ko‘nikmalarni shakllantirishning amaliy yo‘llari

Ekologik tarbiya samarali bo‘lishi uchun bolalar o‘rgangan qoidalarini kundalik

hayotda qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘lishlari kerak.

Birinchidan, ta’lim tashkilotida ekologik odatlarni shakllantirishga xizmat qiladigan doimiy muhit yaratilishi lozim. Masalan, xonada suvni tejash, chiqindilarni belgilangan joyga tashlash, qog‘ozdan oqilona foydalanish va o‘simliklarni parvarish qilish qoidalari muntazam eslatib boriladi.

Ikkinchidan, ekologik tarbiya barcha ta’limiy faoliyatlar bilan uyg‘unlashtirilishi mumkin. Tasviriy faoliyatda bolalar tabiat manzaralarini chizadilar, nutqni rivojlantirish mashg‘ulotlarida tabiat haqidagi hikoyalar tuzadilar, matematik tasavvurlarni rivojlantirishda esa barglar, urug‘lar va boshqa xavfsiz tabiiy materiallarni sanaydilar.

Uchinchidan, bolalarning yoshiga mos kichik ekologik loyihalarni tashkil etish maqsadga muvofiq. Masalan, “Bizning yashil burchagimiz”, “Suvni tejaymiz”, “Qushlarga g‘amxo‘rlik qilamiz” yoki “Toza guruh — sog‘lom muhit” loyihalari bolalarni umumiy maqsad yo‘lida hamkorlik qilishga o‘rgatadi.

Quyidagi jadval ekologik tarbiyaning amaliy yo‘nalishlarini umumlashtiradi.

Faoliyat turi	Shakllantiriladigan ko‘nikma
O‘simliklarni parvarish qilish	G‘amxo‘rlik va mas’uliyat
Tabiatni kuzatish	Qiziqish va kuzatuvchanlik
Didaktik ekologik o‘yinlar	Ekologik bilim va to‘g‘ri tanlov
Suvni tejash mashqlari	Tabiiy resurslardan oqilona foydalanish
Hududni toza saqlash	Ozodalik va ekologik mas’uliyat
Tabiat haqidagi ertak va hikoyalar	Tabiatga mehr va ijobiy munosabat

Ushbu faoliyatlar muntazam tashkil etilganda bolalarda ekologik bilimlar bilan birga, ularni amaliyotda qo‘llashga qaratilgan odatlar ham rivojlanadi.

4. Ekologik tarbiyada tarbiyachi va ota-onalar hamkorligi

Bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirish faqat maktabgacha ta’lim tashkilotining vazifasi emas. Bu jarayonda oila ham muhim o‘rin tutadi. Chunki bolalar kattalarning xatti-harakatlarini kuzatish va ularga taqlid qilish orqali ko‘plab odatlarni o‘zlashtiradilar.

Agar ota-ona suvni tejasa, chiqindilarni belgilangan joyga tashlasa, daraxt va gullarga g‘amxo‘rlik qilsa, bola ham bunday xatti-harakatlarni kundalik hayotda qo‘llashga intiladi.

Tarbiyachi ota-onalarga uy sharoitida bajarish mumkin bo‘lgan oddiy ekologik

topshiriqlarni tavsiya qilishi mumkin. Masalan, farzandi bilan birgalikda gul ekish, hovlini toza saqlash, tabiat qo‘ynida sayr qilish yoki suvni tejashga doir odatlarni muhokama qilish shular jumlasidandir.

Ota-onalar yig‘ilishlarida ekologik tarbiyaning ahamiyati haqida suhbatlar o‘tkazish, bolalar ishtirokida ko‘rgazmalar tashkil etish va “Oilamiz tabiatni asraydi” kabi kichik loyihalarni amalga oshirish ham samarali usullardan hisoblanadi.

Hamkorlikning asosiy sharti — ta’lim tashkilotida o‘rgatilgan ekologik qoidalarning oilada ham qo‘llab-quvvatlanishidir. Shunda bolalarda shakllanayotgan ijobiy odatlar mustahkamlanadi.

5. Ekologik tarbiya samaradorligini oshirish yo‘llari

Maktabgacha ta’limda ekologik tarbiya samaradorligini oshirish uchun, avvalo, ta’lim jarayonini bolalarning yosh xususiyatlari, qiziqishlari va individual imkoniyatlariga mos tashkil etish zarur.

Bunda quyidagi pedagogik shartlarga amal qilish maqsadga muvofiq:

1) Izchillik va uzluksizlik. Ekologik tarbiya alohida mashg‘ulot bilan cheklanib qolmasdan, kundalik faoliyatning tarkibiy qismiga aylanishi kerak.

2) Amaliy yo‘naltirilganlik. Har bir yangi tushuncha kuzatish, o‘yin yoki oddiy amaliy topshiriq orqali mustahkamlanishi lozim.

3) Yoshga moslik. Bolalarga ekologik muammolar murakkab va qo‘rqituvchi shaklda emas, tushunarli misollar orqali izohlanishi zarur.

4) Shaxsiy namuna. Tarbiyachi va ota-onalar tabiatga ehtiyotkor munosabatni o‘z xatti-harakatlari bilan namoyon etishlari kerak.

5) Ijobiy rag‘batlantirish. Bolalarning tabiatni asrashga qaratilgan mustaqil harakatlari e’tirof etilib, ularning qiziqishi qo‘llab-quvvatlanishi lozim.

6) Hamkorlik. Ekologik tarbiya jarayonida tarbiyachilar, ota-onalar va ta’lim tashkilotining boshqa xodimlari o‘zaro hamkorlik qilishi zarur.

Ekologik tarbiya natijalarini kuzatishda bolalarning tabiatga qiziqishi, o‘simliklarga ehtiyotkor munosabati, suvni tejashga intilishi, chiqindilarni to‘g‘ri tashlashi va tabiatga oid

savollarga javob bera olishi kabi belgilar e’tiborga olinishi mumkin.

Bunda bolalarni bir-biri bilan keskin taqqoslash yoki faqat nazariy savollarga javob berishiga qarab baholash maqsadga muvofiq emas. Asosiy e’tibor ularning kundalik xatti-harakatlaridagi ijobiy o‘zgarishlarga qaratilishi lozim.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta’limda ekologik tarbiyani tashkil etish bolalarda tabiatga mehr-muhabbat, atrof-muhitga mas’uliyatli munosabat va ekologik madaniyatni shakllantirishning muhim omilidir. Bolalik davrida o‘zlashtirilgan ekologik odatlar kelajakda insonning tabiatga munosabati va kundalik xatti-harakatlariga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Ekologik tarbiya samaradorligi bolalarga nazariy bilim berish bilan cheklanmasdan, ularni tabiatni kuzatish, o‘simliklarni parvarish qilish, suvni tejash, tozalikni saqlash va boshqa amaliy faoliyatlarga jalb etishga bog‘liq.

Didaktik o‘yinlar, sayrlar, tajribalar, tabiat burchagidagi mashg‘ulotlar va ekologik loyihalar bolalarning yosh xususiyatlariga mos ravishda tashkil etilganda, ularning tabiat haqidagi tushunchalari va amaliy ko‘nikmalari rivojlanadi. Shuningdek, tarbiyachi va ota-onalar hamkorligi ekologik odatlarning mustahkamlanishiga yordam beradi.

Shu bois maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ekologik tarbiyani uzluksiz, izchil va amaliy faoliyatga yo‘naltirilgan tarzda olib borish, bolalarda tabiatni sevish, qadrlash va asrash mas’uliyatini shakllantirishga alohida e’tibor qaratish lozim. Tabiatga mehr bilan munosabatda bo‘ladigan avlodni tarbiyalash sog‘lom atrof-muhit va barqaror kelajakni ta’minlashga qo‘shilgan muhim hissadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi. Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risidagi Qonun. O‘RQ-595-son, 2019-yil 16-dekabr.

2. O‘zbekiston Respublikasi. Tabiatni muhofaza qilish to‘g‘risidagi Qonun. 1992-yil 9-dekabr.

3. O‘zbekiston Respublikasi. Chiqindilar to‘g‘risidagi Qonun. 2002-yil 5-aprel.

4. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi. “Ilk qadam” davlat o‘quv

dasturi. Toshkent, 2018.

5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standarti. 2020-yil 22-dekabr.

6. Yusupova P. Maktabgacha tarbiya pedagogikasi. Toshkent: O‘qituvchi.

7. Hasanboyeva O., Jabborova H., Nodirova Z. Tabiat bilan tanishtirish metodikasi. Toshkent, 2013.

8. Yo‘ldoshev H.S. Ekologiya va tabiatni muhofaza qilish asoslari. O‘quv qo‘llanma, 2003.

9. Выготский Л.С. Мышление и речь. Москва: Лабиринт, 1999.

10. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва: Политиздат, 1975.

11. Пиаже Ж. Психология интеллекта. Санкт-Петербург: Питер, 2003.

12. Козлова С.А., Куликова Т.А. Дошкольная педагогика. Москва: Академия.

13. Николаева С.Н. Теория и методика экологического образования детей. Москва: Академия.

14. Николаева С.Н. Юный эколог: программа экологического воспитания в детском саду. Москва: Мозаика-Синтез.

15. Samuelsson I.P., Park E. How to Educate Children for Sustainable Learning and for a Sustainable World. International Journal of Early Childhood, 2017, 49, 273–285. https://doi.org/10.1007/s13158-017-0197-1

16. Davis J. Young Children, Environmental Education, and the Future. Early Childhood Education Journal. (Nashr tafsilotlarini foydalanishdan oldin tekshirish tavsiya etiladi.)

17. Wilson R.A. Starting Early: Environmental Education During the Early Childhood Years. ERIC Digest, 1996.

18. UNESCO. Shaping the Future We Want: UN Decade of Education for Sustainable Development (2005–2014), Final Report. Paris: UNESCO, 2014.

19. United Nations. Convention on the Rights of the Child. New York, 1989.

https://www.unicef.org/child-rights-convention/convention-text

20. UNESCO. Tashkent Declaration and Commitments to Action for Transforming Early Childhood Care and Education. Tashkent, 2022. https://www.unesco.org/sites/default/files/medias/fichiers/2022/11/tashkent-declaration-ecce-2022.pdf